
Rozšíření a sociální dimenze Evropské unie

Monika Wulf-Mathiesová

I.

Evropská unie je pro všechny země střední a východní Evropy synonymem hospodářského pokroku a garantem stability. Po Evropě je velká poptávka, jak to dokazují státy, které uzavřely Evropskou (asociační) dohodu s Uníí a usilují o členství v Evropské unii. K těmto státům patří i Česká republika.

Těmto zemím jde nejen o bezprostřední ekonomické výhody, ale i o to, co Evropské společenství učinilo v uplynulých čtyřiceti letech modelem a zátným příkladem v evropských dějinách, tj.:

- o vytvoření míru pomocí politické a hospodářské spolupráce,
- o upevnění demokracie ve státech Evropské unie i mimo ni,
- o nastolení společného práva, respektujícího rozmanitost různých národů a kultur.

Vize otevřené sjednocené Evropy byla v průběhu dějin stále znovu ničena válkami a krvavými střetnutími, ale i v nejtemnějších obdobích diktatury a vraždění národů zůstala zachována její zátnost.

Na prahu 21. století máme poprvé příležitost přeměnit tuto vizi v praktickou politiku. Od zasedání Evropské rady v Kodani v červnu 1993 mají přidružené státy střední a východní Evropy jasnou perspektivu připojení. Od té doby existuje intenzivní politický dialog mezi Evropskou uníí a vládami států střední a východní Evropy. Od té doby pracují experti Evropské komise a států, které si přejí přistoupit, na rozsáhlé předvstupní strategii.

II.

Tento úkol je ohromný. Na jedné straně znamená pluralitní demokracii a respektování lidských práv, vytváření fungujícího tržního hospodářství a přijetí práv a povinností vyplývajících z přijatých politických a hospodářských pravidel Evropské unie. Na druhé straně nejde o nic menšího než o reformu institucí a rozhodovacích mechanismů Evropské unie.

Už jen zvýšení počtu členů Evropské unie z patnácti až na třicet se systémem institucí, který stále ještě spočívá na pravidlech přijatých v roce 1957 pro šest členských států, je samo o sobě dobrodružstvím.

Již dnes existují v Evropské unii značné rozdíly mezi jednotlivými členy v kulturním, hospodářském a sociálním vývoji. Nyní se musí Unie připravit na přijetí států, které byly více než půl století „odříznuty“ od západního světa a které trpěly tím, že byly hračkou v politických kalkulacích svých velkých sousedů. Je proto pochopitelné, když čeští občané mají strach, že ztratí svou znovuzískanou svobodu.

Na pozadí nekonečného utrpení, které způsobili němečtí nacionální socialisté a jejich pomahači českému národu, chápu rovněž vaše starosti vůči svému velkému sousedovi na západě. Byla bych proto také ráda, kdyby se německé politice konečně podařilo nalézt v sudetoněmecké otázce morálně přesvědčivé řešení.

Na druhé straně vás však mohu ujistit, že se Německo stalo vypočitatelným a spolehlivým partnerem v evropském domě a že se velmi zapojuje do této společné Evropy.

Obavy se však objevují i na druhé straně: Bude možné při téměř zdvojnásobení počtu

členských států Evropské unie zachovat účinnost a solidaritu společenského modelu? Jak se vyrovnáme s neuveřitelnou rozmanitostí národů, s jejich rozdílnými dějinami, s jejich rozdílnými obavami a nadějemi?

Václav Havel jednou řekl: „Když nestabilizujeme východ, destabilizuje východ nás.“

Nesmíme upadnout do malomyslnosti, abychom právě teď, kdy každý den prožíváme příklady ztroskotání národních států:

- při zajišťování míru,
- při zachování našeho přírodního životního prostředí,
- při zvládání celosvětové konkurence a trhů,
- při snižování nezaměstnanosti,

ztratili sílu integrace, která učinila Evropskou unii jedinečným modelem ve světě.

III.

Mezi rozšířením a prohloubením Evropské unie není žádné buď anebo. Právě ten, kdo chce rozšíření, musí zároveň usilovat i o prohloubení. Evropský dům musí být renovován dříve, než se můžeme odvážit jeho rozšíření. Ale perspektiva rozšíření vnáší novou dynamiku do diskuze o prohloubení a bude nepochybně také spoluurčovat obsah reformy.

I když „stavební plány“ pro Evropu roku 2000 byly navrženy v Bruselu a v hlavních městech Evropské unie, dále se bude Evropa budovat jen tehdy, když se nám podaří přesvědčit lidi o rentabilitě této investice.

V diskuzi k Mezivládní konferenci, která se bude konat v roce 1996, se proto objevila otázka, zda se po cestě, kterou nastoupily evropské národy po druhé světové válce, může pokračovat, nebo zda ztroskotá. Jde o to, aby tato cesta neznamenala pásmo volného obchodu na jedné straně a stažení do národních politických bašt na druhé straně, ale aby to byla cesta hospodářského sjednocení, které až dosud zajišťovalo mír a blahobyt.

Bez pokračování snah o politické sjednocení – ať je v jednotlivostech sebetěžší – se rozdrobí také společný vnitřní trh a nebudeme rychleji realizovat ani hospodářskou a měnovou unii.

Vize Evropy byla vždy víc než jen velkým obchodním domem. A když vidím bolestné procesy přizpůsobování na východě, zhroutilí klíčových průmyslových odvětví a trhů na jedné straně, ale i znovuzískanou osobní a politickou svobodu a vůli k demokratickému uspořádání na druhé straně, pak vím, že hovoříme nejen o penězích, ale i o společné evropské kultuře, o přání trvalého míru a politického systému, který sebevědomým národům dovoluje dobrovolné zřeknutí se suverénních práv, protože respektuje rozmanitost a podporuje společné zájmy.

IV.

Nejen ve východní Evropě se svět v posledních letech dramaticky změnil. Ani západní Evropa v žádném případě ještě nezvládla ohromnou hospodářskou strukturální změnu, která vyplývá z převratných technologických přeměn a ze zvěšujícího se vzájemného propojení světového hospodářství. Vysoká nezaměstnanost a částečně znovu rostoucí regionální rozdíly jsou důkazem toho, že trh sám nemůže tyto problémy regulovat. Poklesy mezd a odbourávání sociálních vymožeností nejsou řešením, stejně jako izolace a protekcionismus.

Evropský model rozvoje byl vždy zaměřen na vytvoření rovnováhy mezi hospodářskou efektivností a sociální kohezí a na zajištění solidarity mezi regiony. I Bílá kniha Růst, konkurenceschopnost a zaměstnanost vychází z toho, že konkurenceschopnost Evropské unie není definována výlučně konkurenceschopností výrobků, ale celkovým hospodářským úspěchem.

Vzdělání, sociální zabezpečení a regionální vyrovnání jsou nejen náklady, ale zároveň vytvářejí předpoklady pro hospodářskou výkonnost, připravenost ke změně a kreativitu. Proto je požadavek hospodářské a sociální soudržnosti jedním z pilířů Maastrichtské smlouvy.

Proto může vytvoření minimálních sociálních standardů zabránit tomu, aby byly konkurenční výhody dosahovány sociálním dumpingem na úkor pracujících. Jde tedy o to, aby sociální vyrovnání a regionální solidarita byly právě v dobách hospodářského zvratu obhájeny proti krátkozrakému podnikově hospodářskému myšlení a aby byla nalezena nová rovnováha mezi efektivností trhu a sociální stabilitou.

Státy střední a východní Evropy mají ještě obtížnější úkol. Musejí v co nejkratší době zavést tržní hospodářské struktury, na jejichž vývoj a sociální zvládnutí potřebovala západní Evropa několik desetiletí. Musejí potlačit roli státu v hospodářství a společnosti a nalézt novou rovnováhu mezi tržními silami a sociální odpovědností, která odlišuje sociální tržní hospodářství od manchesterského kapitalismu. Kromě toho musejí překonat mentální přehrady, aby byla znovu oživena dlouho potlačovaná a zanedbávaná soukromá a společenská iniciativa.

Chtěla bych se vyjádřit zcela jasně: Jsem pro tržní hospodářství a považuji „omezující přívlastek“ sociální za nezbytný, protože trh zřejmě stejně jako centrálně plánovaná hospodářství je „slepý“ k ekologickým otázkám, protože trh sám nevytváří rovnost příležitostí ani sociální spravedlnost. Jsem také zcela určitě pro tržní hospodářství se sociálními závazky, protože hospodářská moc potřebuje demokratickou kontrolu, protože spravedlivá soutěž nepadá z nebe a protože humánní společnost musí využít produktivních účinků trhu, jeho silných stránek při výrobě zboží, ale zároveň musí spoutat jeho ničivé síly.

Dokážu velmi dobře pochopit, že vy po perverzité státní moci chcete stát – pokud možno – držet mimo hospodářský a společenský život. K tomu je také nutné privatizovat hospodářské podniky, aby se uvolnila podnikatelská aktivita a aby se postoupilo v restrukturalizaci hospodářství.

Avšak ani demokracie, ani hospodářství se neobejdou bez státu. Hospodářství potřebuje plánovatelné infrastrukturní služby státu proto, aby se soukromé investice vyplatily, potřebuje stát jako moderátora, který udržuje v chodu společenský dialog o modelech budoucího vývoje a stanoví těžiště v oblasti výzkumu, vývoje a zvyšování kvalifikace.

Demokracie potřebuje stát, který chrání svobodu svých občanů a poskytuje jim služby tam, kde trh selže, kde nemůže být zajištěn rovný přístup pro všechny. Demokracie potřebuje také fungující právní systém a veřejnou službu, která není ani všemocnou státní mocí, ani ochotným nástrojem hospodářství, ale efektivně a nestranně zajišťuje management a správu veřejných úkolů.

V.

Široká diskuze o správné rovnováze mezi tržní hospodářskou efektivností a společenským blahobytem probíhá i v členských státech Evropské unie.

Ztroskotala předpověď hospodářství orientovaného na nabídku a regulujícího samo sebe, stejně jako víra v samospasitelné síly trhu. Ani koncepce orientovaná pouze na poptávku dnes již vzhledem k existenci globálních trhů nestačí k tomu, aby zajistila trvalý růst a stabilní zaměstnanost.

Potřebujeme proto nové strategie k boji s nezaměstnaností a k posílení konkurenceschopnosti našich národních hospodářství. Lidé od Evropy očekávají návrhy na řešení svých existenčních problémů. Práce a životní prostředí jsou hlavními úkoly naší doby.

V diskuzích o reformách Evropské unie jsou tyto existenční otázky ve velké míře vynechány. Návrhy pro Mezivládní konferenci se většinou omezují na evropské instituce, na komplikované rozhodovací mechanismy a na rozdělení kompetencí mezi orgány, které mnoho občanů ani nezná. Instituce však nejsou samoúčelem, ale prostředkem k dosažení politických cílů a k zajištění demokratických rozhodovacích procesů.

Jestliže sjednocení Evropy spojíme s velkými projekty, jestliže jasně ukážeme, že tato Evropa je zde pro lidi, že kvalita života, práce, sociální spravedlnost, ochrana životního prostředí a mír patří k cílům Evropy právě tak, jako jednotný vnitřní trh a společná měna, pak bude také srozumitelnější, že musíme pomocí institucionálních reforem zajistit, aby si

Evropská unie zachovala schopnost jednání a aby disponovala takovými rozhodovacími mechanismy, které zabrání tomu, aby jeden členský stát mohl blokovat veškerý pokrok.

Jestliže chceme občanky a občany získat pro Evropu, musejí znovu najít svá práva také v jasně formulovaném občanství Evropské unie a v Katalogu základních práv, který bude vycházet z tradice svobodných evropských ústav. Kromě individuálních svobod a občanských práv k tomu podle mého názoru patří jasné přiznání stejných příležitostí mužům a ženám a přijetí základních sociálních práv. Aby se odstranila „poplatnost hospodářství“ ve Smlouvě o Evropské unii a aby se zabránilo obcházení sociálních otázek, musí být Sociální charta, tj. společenská charta základních sociálních práv zaměstnanců a zaměstnankyň, integrována do uvedené smlouvy.

Podporuji proto také snahy některých členských států, aby zajištění zaměstnanosti bylo zahrnuto do Smlouvy o Evropské unii jako důležitý cíl její politiky.

Sociální dimenze je významným prvkem modelu Evropy a pilířem, na němž je založena Evropská unie.

Jsem přesvědčena o tom, že by jasné přiznání sociálního závazku Evropy bylo významným opatřením k vytváření důvěry pro Mezivládní konferenci.

VI.

Kromě sociální a ekologické dimenze je z hlediska občanů, jakož i z důvodů funkčnosti Evropské unie naléhavě nutné dosáhnout pokroku v oblasti justice a vnitřní politiky a ve společné zahraniční a bezpečnostní politice.

Vnitřní bezpečnost a potírání mezinárodní zločinnosti mají velký význam pro občanky a občany. Ti nemohou pochopit, proč se stíhání mezinárodně operujících band musí stále ještě zastavit na národních hranicích. Proto je podle mého názoru nutné sjednotit alespoň části tzv. třetího pilíře jako např. azylovou politiku, boj proti drogám a vízovou politiku.

Tyto oblasti se již začínají objevovat v právu Evropské unie. Politické ochromení Evropské unie právě v těchto otázkách je zřejmé a pouze vládní spolupráce bez demokratické kontroly Evropským parlamentem a bez možnosti právního přezkoumání Evropským soudním dvorem je v tak citlivých otázkách, jako je omezení základních práv občank a občanů, málo slučitelná se základními principy Evropské unie. Proto doufám, že alespoň v těchto oblastech dojdeme k sjednocení.

Také selhání Evropské unie např. v politice týkající se bosenského konfliktu frustrovalo mnoho občanů, stejně jako chybějící spolupráce v boji proti zločinu. Přesto – jak se mi zdá – bylo v oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky dosud uděláno jen málo pro pokrok v integrační politice. Nejmenším úkolem by i v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky měl být postupný přechod k odstupňovanému většinovému hlasování a větší podíl Evropského parlamentu.

Vím, že v tak citlivých otázkách, jako je účast na společných vojenských akcích, musí být respektována neutralita jednotlivých členských států, stejně jako prvenství národních rozhodnutí, ale bez politické a bezpečnostněpolitické schopnosti jednání zůstane Evropská unie politickým trpaslíkem.

VII.

Chceme-li státům střední a východní Evropy poskytnout realistickou perspektivu připojení, musí k tomu vytvořit Evropská unie předpoklady a stát se rozšířeníschopnou. Nepotřebuje k tomu žádné nové kompetence ze strany členských států ani žádné přenášení práv národních parlamentů na Evropský parlament. Ale potřebujeme lepší vyváženost mezi jednotlivými orgány a musíme existující kompetence efektivněji využívat, transparentněji vykonávat, šíře legitimovat a utvářet je blíže občanovi.

S tím také souvisí to, abychom na evropské úrovni regulovali jen to, co musí jednotně

platit pro celou Evropskou unii, a abychom uchovávali a posilovali národní identitu a regionální rozmanitost větším podílem regionů a obcí při přijímání rozhodnutí.

Transparentnost pro mě rovněž znamená, že musí být průhledné, kdo, kdy, o čem a s jakým oprávněním v Bruselu rozhoduje.

V tomto okamžiku existuje mezi Evropskou komisí, Evropskou radou a Evropským parlamentem dvaadvacet rozdílných rozhodovacích mechanismů. Není proto divu, že jim kromě expertů nikdo nerozumí.

Minimální program pro Mezivládní konferenci musí proto zaručit, aby rozhodovací řízení byla podstatně zjednodušena, aby byly odbourány možnosti blokování v Evropské radě a aby byla podstatně zlepšena demokratická kontrola politiky Evropské unie Evropským parlamentem.

K posílení kontrolní funkce Evropského parlamentu patří také silnější legitimování Komise Evropským parlamentem. Tento proces byl zahájen jednáním nové Evropské komise v lednu 1995 a dalším významným krokem na této cestě by byla volba prezidenta Komise Evropským parlamentem na návrh Evropské rady.

V zájmu dalšího rozvoje Evropské unie považují však za nutné trvat na právu iniciativy Komise. Na základě svého složení a své funkce jako „strážkyně“ smluv je nejvhodnější k tomu, aby zajišťovala dynamiku integrační politiky, zaručovala potřebnou rovnováhu mezi Evropskou radou a Evropským parlamentem a zabezpečovala prosazování společných zájmů ve zvětšující se Unii.

VIII.

Aby se perspektiva přístupu střední a východní Evropy nestala jen šidítkem, je podle mého názoru zvláště důležité, abychom se přiznávali k jednotné Evropě, v níž práva a povinnosti platí pro všechny. Odmítám proto Evropu variabilní geometrie, kdy nikdo neví, kdo a s kým uskutečňuje jakou politiku, odmítám Evropu, která se změní v samoobsluhu s omezenou kooperací bez společného závazku, odmítám Evropu, v níž každý sestavuje své menu à la carte podle vlastních sobeckých zájmů.

Potřebujeme pravidla, která zabrání tomu, aby jeden stát nebo malá skupina států mohla blokovat jakýkoli pokrok. Potřebujeme však také pravidla, která dovolují rozdílné rychlosti. Zároveň je však důležité, aby se všichni pohybovali v jednotném ústavněprávním rámci ke společnému cíli.

Evropa je nyní vystavena vlně renacionalizačních snah. Vytváření klubů v klubech, rozdílné modely praktikování „opting-out“ jsou důkazem, že se mnohým někam ztratila společná vize toho, jak má být Evropa v budoucnosti organizována.

Kennedyho výzva – „neptej se, co má pro tebe tvá země udělat, ale co ty můžeš vykonat pro svou zemi“ – by měla směřovat dnes ke všem Evropanům, aby nesázeli lehkomyslně do hry svůj integrační model.

Nedávno německý spolkový prezident Roman Herzog charakterizoval evropský federalismus jako „jednu z nejlepších politických nabídek v dějinách od svazu měst řecké antiky až po rýsuující se mírové řešení v Bosně“. Za potlesku zástupců evropského lidu prohlásil: „Evropa jako »patrie des patries« – vlast vlastí – má i v uších federalisty dobrý zvuk.“

Otázka politické organizace Evropské unie jistě nebude rozhodnuta na Mezivládní konferenci v roce 1996. Ostatně tato konference by tím byla zcela určitě přetížena. Chceme-li však Evropu posunout kupředu, potřebujeme širokou veřejnou diskusi o cestách a cílech. Potřebujeme témata, o nichž stojí za to se přít, jinak existuje nebezpečí, že projekt občanské spoluúčasti ztroskotá již na nedostatku látky pro občanskou angažovanost.